

Katarzyna Brodzińska¹

Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska,
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Rolnictwo ekologiczne – tendencje i kierunki zmian

Organic farming – trends and directions of changes

Synopsis. W artykule dokonano oceny stopnia powiązania gospodarstw ekologicznych z rynkiem oraz ich towarowości. Oszacowano możliwości rozwoju tych gospodarstw w Polsce, w kontekście światowych tendencji rozwoju rolnictwa ekologicznego i WPR 2014-2020. W analizach wykorzystano dane GUS, GIJHARS oraz wyniki badań terenowych przeprowadzonych w 2011 r. w woj. warmińsko-mazurskim wśród 399 rolników ekologicznych, otrzymujących wsparcie w ramach programu rolnośrodowiskowego. Z przeprowadzonych analiz wynika, że rolnictwo ekologiczne dynamicznie się rozwija na wszystkich kontynentach, ale poszczególne kraje UE realizują zróżnicowane strategie jego rozwoju. Problemem polskich gospodarstw ekologicznych jest ich niska towarowość oraz niski poziom produkcji zwierzęcej, a kluczowym czynnikiem warunkującym funkcjonowanie tych gospodarstw są subwencje rolnicze.

Słowa kluczowe: rolnictwo ekologiczne, program rolnośrodowiskowy, wsparcie finansowe

Abstract. The article performed the analysis of organic farms linkage to market and their marketability. The possibility assessment of organic farming production system developing in Poland in aspect of worldwide development tendencies and RDP 2014-2020 was also conducted. Analysis was conducted using CSO statistical data, IJHARS- Main Inspectorate data and results of the research conducted on 399 organic farmers in Warmia and Mazury voivodeship in 2011. Analysis showed that organic farming is developing dynamically on all continents, although the EU countries have different strategies regarding its development. Organic farms in Poland have low marketability and lack of livestock production and because of that, they focus on agricultural subsidies.

Key words: organic farming, agri-environmental programme, financial support

Wprowadzenie

Główne determinanty rozwoju rolnictwa ekologicznego to przede wszystkim propagowanie idei zrównoważonego rozwoju oraz potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa żywności. Ten przyjazny środowisku system produkcji dostarcza żywność o gwarantowanej jakości, którą zapewnia system certyfikacji. Istotny wpływ na rozwój rynku produktów ekologicznych ma postrzeganie przez klientów, produktów ekologicznych jako zdrowszych i smaczniejszych². Dla wielu konsumentów znaczenie ma również sposób pozyskiwania żywności, a rolnictwo ekologiczne oszczędniej gospodaruje

¹ Dr hab., e-mail: katarzyna.brodzinska@uwm.edu.pl

² Roślinne produkty ekologiczne nie zawierają pestycydów oraz charakteryzują się niższą zawartością azotanów i azotynów. Produkty pochodzenia zwierzęcego są wolne od pozostałości hormonów i antybiotyków. Znaczna część konsumentów utożsamia ekożywność z produktami o wysokiej zawartości składników odżywczych m.in. witaminy C, witamin z grupy B, pierwiastków mineralnych Fe, Mg, P, cukrów oraz lepszych jakościowo białek [Zelezik 2009, Nowogrodzka 2012], chociaż nie ma dowodów naukowych, że jest to żywność zdrowsza i bardziej odżywcza niż konwencjonalna [Jasiulewicz 2012].

zasobami naturalnymi i w mniejszym stopniu niż intensywna produkcja konwencjonalna naraża środowisko na zanieczyszczenia [Tyburski, Żakowska-Biemans 2007].

Rynek produktów ekologicznych dopiero się kształtuje i zachodzą na nim dynamiczne zmiany, a poszczególne kraje walczą o swoje pozycje. Konkurencja w warunkach wolnego handlu jest jednak duża, a wymagania konsumentów wysokie. Ważna jest, nie tylko jakość produktów, ale również stopień ich przetworzenia i dostępność [Nowogródzka 2012]. W krajach o niższym poziomie rozwoju gospodarczego, w tym również w Polsce, ważna jest również cena produktów ekologicznych. Aby być konkurencyjnym na rynku krajowym i rynkach zagranicznych należy śledzić rozwój tego systemu produkcji na świecie oraz odpowiednio kształtować politykę państwa w tym zakresie.

Cel badań, materiał i metody badawcze

Celem badań było określenie poziomu rozwoju gospodarstw ekologicznych w Polsce wspieranych w ramach programu rolnośrodowiskowego oraz możliwości rozwoju tych gospodarstw w kontekście światowych tendencji rozwoju rolnictwa ekologicznego i WPR 2014-2020. W tym celu dokonano oceny stopnia powiązania gospodarstw ekologicznych z rynkiem, ich towarowości oraz udziału subwencji rolniczych w przychodach ogółem. Oceniono szanse i bariery rozwoju ekologicznych metod produkcji w Polsce, w kontekście wsparcia w ramach WPR 2014-2020.

Materiał źródłowy stanowiły dane GUS, GIJHARS oraz wyniki badań własnych przeprowadzonych w 2011 r.³. Objęto nimi 399 beneficjentów programu rolnośrodowiskowego (PR), którzy otrzymywali wsparcie za realizację pakietu rolnictwo ekologiczne. Stanowili oni 13,1% ogółu użytkowników gospodarstw ekologicznych w woj. warmińsko-mazurskim. Wyniki badań własnych pozwoliły na zastosowanie metody deterministycznej w zakresie określenia zakresu i kierunku wpływu systemu wsparcia finansowego na rozwój rolnictwa ekologicznego w skali regionalnej, dały też podstawę ekstrapolacji wnioskowania w szerszej skali. Pomocne w tej kwestii były również dane z międzynarodowych statystyk i opracowania naukowe dotyczące uwarunkowań rolnictwa ekologicznego w wymiarze międzynarodowym.

Rolnictwo ekologiczne w wymiarze światowym

W 2011 r. powierzchnia upraw ekologicznych na świecie obejmowała 37,3 mln ha użytków rolnych i w stosunku do 2000 r. wzrosła blisko 2,5-krotnie, przy czym tempo wzrostu było szybsze do 2007 r.. W latach 2007-2011 wzrost powierzchni nie był już tak dynamiczny, a przy tym znacznie zróżnicowany. W tym okresie największy wzrost powierzchni odnotowano w Europie (37,5%) i Azji (28,3%). Warto również podkreślić, że Polska uplasowała się na 6 miejscu w pierwszej dziesiątce krajów z największym wzrostem powierzchni ekologicznych użytków rolnych (+87442 ha), po Chinach (+510000 ha), Indiach (+304266 ha), Hiszpanii (+165226 ha), Kanadzie (+137538 ha) i Francji (+129699 ha) [The World... 2013].

³ Szczegółowa metodyka badań znajduje się w Brodzińska K. [2013]. Determinanty środowiskowe i gospodarcze wdrażania programu rolnośrodowiskowego. Rozprawy i monografie 187, Wyd. UWM w Olsztynie.

W zasadzie wszystkie analizy i opracowania dotyczące możliwości rozwoju rolnictwa ekologicznego na świecie wskazują, że jest to trwały trend i w kolejnych latach powierzchnia ekologicznych użytków rolnych będzie systematycznie wzrastać. Z prognoz wynika, że w 2020 r. może ona wynieść nawet 71 mln ha. Największy wzrost prognozuje się na kontynencie azjatyckim (blisko 3-krotny) i afrykańskim (ponad 2-krotny), natomiast w Europie prognozy wskazują wzrost rzędu 42% [Golinowska, Kruszyński, Janowska-Biernat 2013].

Chociaż rolnictwo ekologiczne dynamicznie się rozwija na wszystkich kontynentach, to jednak popyt na żywność ekologiczną jest skoncentrowany przede wszystkim w Ameryce Północnej (50%) i w Europie (46%). Na pozostałych kontynentach ma miejsce zaledwie 4% światowej sprzedaży produktów ekologicznych. Główne rynki zbytu na kontynencie północnoamerykańskim to USA (44% globalnego rynku) oraz Kanada (4%). Natomiast na kontynencie europejskim to przede wszystkim Niemcy (14%), Francja (8%), Wielka Brytania (4%), Włochy (3%) oraz Szwajcaria (3%). A zatem udział 7 państw w światowym rynku ekologicznych produktów żywnościowych stanowi 80%, a pozostałych państw świata zaledwie 20% [The World... 2013]. W związku z tym produkty ekologiczne są transportowane na duże odległości, głównie przez transport lotniczy i samochody ciężarowe, co znacznie pogarsza bilans emisji CO₂ związany z produkcją żywności ekologicznej (tzw. odcisk węglowy). Rynek ekologicznych produktów żywnościowych rozwija się jednak głównie w krajach o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, ponieważ ceny produktów ekologicznych są zdecydowanie wyższe niż konwencjonalnych [McLendon 2010]. Zdaniem Runowskiego [2009] rolnictwo ekologiczne w dłuższej perspektywie pozostanie źródłem oferty żywnościowej dla większej niż obecnie, ale ciągle ograniczonej części konsumentów, ponieważ znacząca część konsumentów w wyborze produktów żywnościowych kierować się będzie ceną.

Główne kierunki zmian w rolnictwie ekologicznym UE

Wiele krajów wspiera ekologiczne metody produkcji zarówno przez wprowadzanie sprzyjających uregulowań prawnych, jak i stosowanie określonych instrumentów finansowych. Duże wsparcie tego sposobu produkcji rolnej w UE traktowane jest jako działanie w interesie publicznym, przyczyniające się do ochrony środowiska [Kuś 2010]. W efekcie tego wsparcia wzrasta zarówno liczba gospodarstw ekologicznych, jak i powierzchnia ekologicznych użytków rolnych, przy czym w latach 2004-2012 dynamika tego wzrostu była ok. pięciokrotnie wyższa w „nowych” krajach (UE 12), niż w starych (UE 15) [Facts... 2013]. Zarówno w jednej, jak i drugiej grupie państw tempo wzrostu powierzchni ekologicznych UR było zróżnicowane. Wśród krajów UE 15 największy wzrost odnotowano w Belgii (+151,5%) i Szwecji (+115,1%), a największy odsetek ekologicznych UR w 2012 r. w Austrii (15,75) i Szwecji (15,6%). A zatem Szwecja wyróżnia się na tle pozostałych krajów UE 15 zarówno tempem wzrostu powierzchni ekologicznych użytków rolnych, jak i skalą stosowania tego systemu produkcji. Natomiast w Wielkiej Brytanii oraz Holandii nastąpił spadek powierzchni UR uprawianych w systemie ekologicznym. Wśród nowych państw UE największy, ponad 30-krotny wzrost powierzchni odnotowano w Bułgarii, ale skala tego systemu produkcji w 2012 r. była niewielka i obejmowała zaledwie 1,3% powierzchni UR ogółem. Z kolei w Polsce, w tym okresie powierzchnia wzrosła 7-krotnie, a jej udział w powierzchni użytków rolnych

ogółem wzrósł do 4,3% i zbliżył się do średniej UE 13 – 4,4%. Ujęta w zestawieniu Chorwacja (tab. 1) już w okresie przedakcesyjnym odnotowała 10-krotny wzrost powierzchni i kraj ten wszedł do UE z potencjałem blisko 32 tys. ha ekologicznych UR. Jednak największy udział tych użytków w 2012 r. odnotowano w Estonii (15,3%), Czechach (11,5%) i na Łotwie (10,8%).

Tabela. 1. Wybrane parametry charakteryzujące rolnictwo ekologiczne w latach 2004-2012

Table 1. Selected parameters characterizing organic farming in 2004-2012

Kraje	Liczba gospodarstw ekologicznych w 2012	Powierzchnia ekologicznych użytków rolnych			w powierzchni użytków rolnych ogółem w 2012 [%]	Średnia powierzchnia gospodarstw ekologicznych w 2012
		2004	2012	zmiany 2004-2012		
Austria	21843	460848	533230	15,7	19,7	24,4
Belgia*	1256	23728	59684	151,5	4,4	47,5
Dania*	2677	154921	182930	18,1	6,9	68,3
Finlandia	4322	162024	197751	22,1	8,7	45,8
Francja	24425	534037	1032941	93,4	3,8	42,3
Grecja	23433	249508	462618	85,4	5,6	19,7
Hiszpania	30462	988323	1593197	61,2	6,4	52,3
Irlandia	1400	30607	54122	76,8	1,3	38,6
Luksemburg	96	3158	3924	24,3	3	40,9
Niderlandy	1646	48152	48038	-0,2	2,5	29,2
Niemcy	23032	767891	1034355	34,7	6,2	44,9
Portugalia*	3563	169892	201054	18,3	6	56,4
Szwecja	5601	222100	477685	115,1	15,6	85,3
W. Brytania	4281	690270	590010	-14,5	3,4	137,8
Włochy	43852	954362	1167362	22,3	9,1	26,6
UE 15	191889	5459821	7638901	39,9	5,6	39,8
Bułgaria	2754	1114	39138	3413,3	1,3	14,2
Chorwacja**	890	2853	32036	1018,3	2,4	36,2
Cypr	719	1018	3575	251,2	2,4	5,0
Estonia	1478	46016	144149	213,3	15,3	97,5
Litwa	2527	36864	156539	324,6	5,4	61,9
Łotwa	3496	43902	195658	345,7	10,8	56,0
Malta*	9	13	23	76,9	0,2	2,6
Polska	25944	82730	661956	700,1	4,3	25,5
Rep. Czeska*	3904	263299	488658	85,6	11,5	125,2
Rumunia	15315	73300	288261	293,3	2,1	18,8
Słowacja*	365	51187	166700	225,7	8,8	456,7
Słowenia	2682	23032	35101	52,4	7,6	13,1
Węgry	1560	133009	130609	-1,8	3,1	83,7
UE-13	61643	758337	2342403	208,9	4,4	38,0
UE-28	253532	6218158	9981304	60,5	5,3	39,4

*dane za 2011 r.; **w zestawieniu uwzględniono również Chorwację (dane za 2011), chociaż wstąpiła ona do UE 1.07.2013 r.

Źródło: opracowano na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2011-2012. Załącznik 8, danych Rocznika Statystycznego Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2013 oraz Raportu The World of Organic Agriculture 2013

Wyraźnie można zauważyć zróżnicowane strategie działania w zakresie rolnictwa ekologicznego. Zdaniem Runowskiego [2009] w krajach o najdłuższej tradycji rolnictwa ekologicznego dynamika jego rozwoju słabnie, a nawet można mówić o stagnacji lub regresie. W krajach UE niezwykle ważnym determinantem rozwoju rolnictwa ekologicznego jest poziom wsparcia finansowego tego systemu produkcji. W krajach o niskim i umiarkowanym poziomie wsparcia, zainteresowanie rolników przestawianiem gospodarstw na system rolnictwa ekologicznego maleje. Kuś [2010] natomiast podkreśla, że wsparcie, jakie uzyskuje rolnictwo ekologiczne w ramach WPR jest szczególnie istotne dla rolników gospodarujących w gorszych naturalnych warunkach przyrodniczych.

Poszczególne kraje UE realizują zróżnicowane strategie rozwoju w zakresie rolnictwa ekologicznego. Trzeba jednak podkreślić, że obecnie wiele z nich rozwija przede wszystkim krajowy (regionalny) rynek produktów ekologicznych. Słowacja, ze względu na duże powierzchnie uprawne i duże ilości jednolitych produktów, postrzegana jest jako kraj produkujący nieprzetworzone produkty rolne (zboża, rośliny strączkowe i lecznicze) na eksport, głównie do krajów UE i Szwajcarii. Systematycznie jednak rozwija również przetwórstwo i rynek krajowy. Z kolei w Niemczech, gdzie popyt na żywność ekologiczną jest największy, regionalna żywność ekologiczna promowana jest poprzez nadanie specjalnego certyfikatu „fair & regional”. Chodzi głównie o to, by za pomocą charakterystycznej cechy wyróżnić produkty, które nie tylko są ekologiczne, ale również związane z generowaniem miejsc pracy w regionie⁴.

Funkcjonowanie gospodarstw ekologicznych w Polsce w ramach WPR

W rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce można wyróżnić trzy okresy. Pierwszy, do 1999 r., charakteryzował się brakiem wsparcia finansowego, a co za tym idzie bardzo wolnym tempem wyprósty zarówno liczby, jak i powierzchni ekologicznych użytków rolnych. W latach 2000-2004 refinansowano z budżetu państwa koszty atestacji gospodarstw, a od 2001 r. wprowadzono niewielkie dopłaty do powierzchni ekologicznych użytków rolnych, co zwiększyło zainteresowanie tym systemem produkcji [Kuś 2010]. Od 2004 r. odnotowuje się dynamiczny rozwój rolnictwa ekologicznego. W latach 2004-2012 liczba gospodarstw wzrosła 6-krotnie, a powierzchnia ekologicznych użytków rolnych 7-krotnie. Jest to efekt systemu wsparcia finansowego realizowanego w ramach kolejnych edycji PR [Brodzińska 2010, Kuś 2010]. Opinie ekspertów zawarte w raporcie „Rolnictwo ekologiczne czynnikiem rozwoju lokalnego” dotyczą szacunkowej oceny liczby gospodarstw, które mogłyby utrzymać się na rynku w przypadku wycofania wsparcia dla tego systemu produkcji. Zdaniem ekspertów, w wyniku wstrzymania finansowania, na rynku pozostanie nie więcej niż 30-40% ekologicznych gospodarstw rolnych, z tego ok. połowa to gospodarstwa nietowarowe. Rzeczywista skala ekologicznej produkcji rynkowej w Polsce może być zatem jeszcze mniejsza i wynosić ok. 15-20% rolników objętych wsparciem finansowym [Rolnictwo... 2013]. Opinie te są jednak tylko subiektywną oceną ekspertów z zakresu rolnictwa ekologicznego, ale jeśli odniesiemy je do wyników badań przeprowadzonych na zlecenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz badań własnych można je w znacznym stopniu potwierdzić.

⁴ Biuletyn informacyjny rolnictwa ekologicznego Europy Środkowej i Wschodniej, nr 26, 2010.

Wyniki badań przeprowadzonych w 2011 r. na zlecenie MRiRW wśród 200 gospodarstw ekologicznych wykazały, że prawie co trzecie gospodarstwo nie prowadzi produkcji towarowej, ponieważ blisko 30% stanowią gospodarstwa nietowarowe lub o towarowości nie przekraczającej 20%. Jednocześnie stwierdzono, że przeciętna powierzchnia gospodarstw wysoko i bardzo wysoko towarowych nie przekracza 15,5 ha UR i co niezwykle istotne gospodarstwa te prowadzą działalność systemem ekologicznym od 2001 r., a zatem jeszcze przed wprowadzeniem wsparcia w ramach programu rolnośrodowiskowego. Wysoka towarowość tych gospodarstw wynika z posiadania bydła mlecznego, tuczników oraz drobiu. Z kolei średnia powierzchnia gospodarstw nietowarowych wyniosła 20,7 ha, przy czym w strukturze użytków rolnych tych gospodarstw aż 17,4% stanowiły plantacje trwałe. W gospodarstwach nisko towarowych dominowały łąki i pastwiska, a ich średnia powierzchnia wyniosła prawie 40 ha UR [Wyniki... 2011].

Badania własne przeprowadzone również w 2011 r. wykazały, że przychód ze sprzedaży płodów rolnych uzyskiwało zaledwie 56,4% gospodarstw rolnych, przy czym aż 35,3% tych gospodarstw na poziomie nie przekraczającym 20% przychodu ogółem (tab. 2). Można więc założyć, że te gospodarstwa mogą sobie nie poradzić na rynku po wycofaniu wsparcia finansowego, a zatem szanse na przetrwanie ma ok. 36% gospodarstw.

Tabela 2. Wybrane cechy gospodarstw ekologicznych według wielkości powierzchni

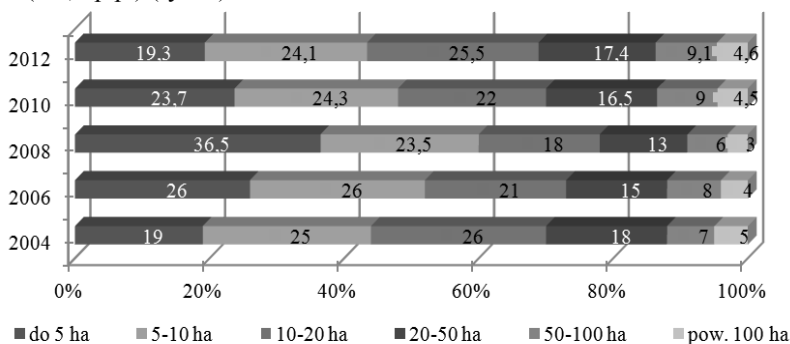
Table 2. Selected characteristics of organic holdings by area size

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw ekologicznych					
	Ogółem	do 10 ha	10-20	20-50	50-100	pow. 100
Liczba gospodarstw	399	63	100	108	66	62
Udział gospodarstw z prod. zwierzęcą (%)	33,0	12,7	42,0	40,7	30,3	22,6
Struktura użytków rolnych						
Grunty orne (%)	76,4	61,4	61,2	58,4	79,2	79,3
Trwałe użytki zielone (%)	21,6	22,4	33,9	32,7	17,5	19,5
Plantacje wieloletnie (%)	2,0	16,2	4,9	8,9	3,3	1,2
Towarowość gospodarstw						
sprzedaż płodów rolnych (%)	56,3	42,9	57,0	70,4	53,0	51,6
średnia wartość sprzedaży (zł·ha ⁻¹ UR)	834,8	671,7	699,0	1038,6	775,9	821,0
Udział przychodów ze sprzedaży płodów rolnych w przychodach ogółem						
do 20 (%)	35,3	37,0	38,6	42,1	28,6	31,3
20-40 (%)	29,5	29,7	29,8	22,4	28,6	46,8
40-60 (%)	17,6	22,2	17,5	15,8	25,7	6,3
ponad 60 (%)	17,6	11,1	14,0	19,7	17,1	15,6
Subwencje rolnicze						
subwencje rolnicze (zł·ha ⁻¹ UR)	1779,9	1997,8	1805,4	1922,2	1950,7	1639,8
Udział subwencji rolniczych w przychodach ogółem						
średnio (%)	68,4	75,5	72,3	64,9	72,0	67,0
do 39,9 (%)	8,3	6,3	8,0	13,9	9,1	8,1
40- 59,9 (%)	9,9	9,5	11,0	11,1	13,6	3,2
60-79,9 (%)	17,3	14,4	16,0	15,8	13,6	24,2
80-99,9 (%)	20,7	12,7	22,0	29,6	16,7	16,1
100 (%)	43,7	57,1	43,0	29,6	47,0	48,4
Udział płatności rolnośrodowiskowych w subwencjach ogółem						
średnio (%)	41,4	42,3	43,9	38,8	50,4	36,3
Płatności rolnośrodowiskowe (zł·ha ⁻¹ UR)	740,4	845,2	793,0	801,7	982,6	594,7

Źródło: badania własne.

Badania wykazały również, że subwencje rolnicze stanowiły średnio 75,9% przychodu gospodarstw ekologicznych i kształtowały się na poziomie ok. 1800 zł·ha⁻¹UR. Udział płatności rolnośrodowiskowych w subwencjach ogółem wynosił 41,4% i średnio była to kwota 740 zł·ha⁻¹UR. Pozostałą część stanowiły jednolite płatności obszarowe (JPO), płatności uzupełniające (UPO), wsparcie z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), płatności zwierzęce oraz płatności do owoców miękkich. Jak wynika z badań dla 43,7% gospodarstw ekologicznych jedynym źródłem przychodu były subwencje rolnicze, w tym również te otrzymywane w ramach PR. Przy czym odsetek gospodarstw, które nie uzyskiwały przychodów ze sprzedaży był najwyższy w gospodarstwach do 10 ha (57,1%) oraz gospodarstwach większych obszarowo pow. 100 ha (48,4%).

W latach 2007-2013 wsparcie rolnictwa ekologicznego było naliczane degresywnie, pełna płatność przysługiwała do 100 ha (za powierzchnię 100-200 ha – 50%, pow. 200 ha – 10% kwoty wsparcia). Projektowane zmiany w zakresie wsparcia w ramach PROW 2014-2020 gospodarstw ekologicznych zakładają pełne wsparcie do 50 ha (za powierzchnię 50-100 ha – 50%, pow. 100 ha – 25% kwoty wsparcia)⁵ mają na celu ograniczenie wsparcia większych obszarowo gospodarstw, które przechodzą na system rolnictwa ekologicznego wyłącznie ze względu na korzyści finansowe. Z danych GIJHARS wynika jednak, że w 2012 r. struktura obszarowa ekologicznych gospodarstw rolnych była zbliżona do poziomu z 2004 r., a więc okresu, kiedy wsparcie finansowe tego systemu produkcji było marginalne. W 2012 r. wzrósł, co prawda udział gospodarstw rolnych z przedziału 50-100 ha (o 2,1 p.p.), a spadł (o 0,4 p.p.) udział gospodarstw największych (ponad 100 ha). Trzeba również podkreślić, że 2008 r. był przełomowym (pierwszy rok realizacji PR w ramach PROW 2007-2013), jeśli chodzi o kierunek zmian w strukturze obszarowej ekologicznych gospodarstw rolnych, od tego czasu zmniejszył się udział gospodarstw najmniejszych (do 5 ha), natomiast zwiększył gospodarstw większych obszarowo, przy czym największy wzrost w latach 2008-2012 miał miejsce w przedziale gospodarstw 10-20 ha (o 7,5 p.p.) (rys. 1).

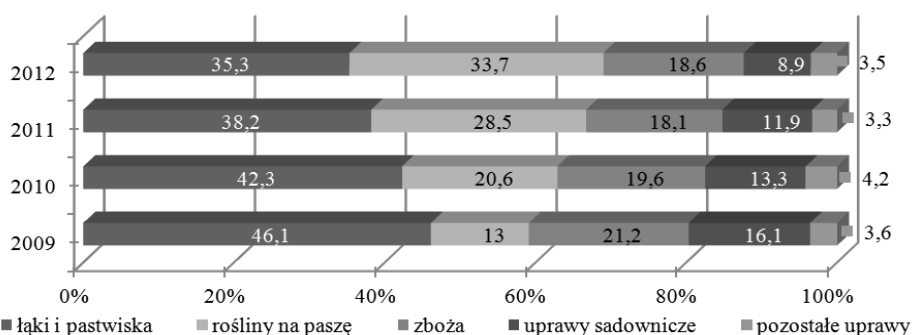
Rys. 1. Struktura obszarowa ekologicznych gospodarstw rolnych w Polsce latach 2004-2012

Fig. 1. The agrarian structure of organic farms in Poland in 2004-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportów o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce. GIJHARS.

⁵ Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 z dnia 7 kwietnia 2014 r. MRiRW.

Powierzchnia użytków rolnych, niezależnie od systemu produkcji (ekologiczny, konwencjonalny) powinna determinować towarowość i dochodowość gospodarstw rolnych. W przypadku objętych badaniami gospodarstw ekologicznych nie jest to jednak jednoznaczne. Z badań własnych wynika, że problem niskiej towarowości gospodarstw ekologicznych dotyczy również większych obszarowo gospodarstw⁶, niewiele ponad połowa z nich prowadzi sprzedaż produktów rolnych. W zasadzie trudno wyobrazić sobie gospodarstwo rolne o powierzchni powyżej 50 ha, które nie uzyskuje przychodu ze sprzedaży produktów rolnych zwłaszcza, jeśli blisko 80% w strukturze użytków rolnych stanowią grunty orne. Wiele tłumaczy jednak fakt, że ok. 70% tych gospodarstw posiada w strukturze zasiewów motylkowate z trawami, a w 42% gospodarstw pow. 100 ha jest to jedyna uprawa. Należy również podkreślić, że produkcję zwierzęcą prowadzi jedynie 22,6%. Duży udział powierzchni paszowej w strukturze użytków rolnych gospodarstw ekologicznych jest tendencją ogólnokrajową. Z danych GIJHARS wynika, że kluczowe zmiany w strukturze upraw wspieranych w ramach rolnictwa ekologicznego w latach 2009-2012 dotyczą właśnie wzrostu roślin na paszę (o 160%) oraz spadku upraw sadowniczych i jagodowych (o 45%) i jak można przypuszczać są związane ze zmianą wysokości i tzw. atrakcyjności wsparcia poszczególnych grup upraw w ramach rolnictwa ekologicznego. Trzeba również podkreślić, że w strukturze upraw w 2012 r. aż 69% zajmują łąki, pastwiska i rośliny na paszę, a tylko 31% inne uprawy⁷ (rys. 2).

Rys. 2. Struktura upraw ekologicznych w Polsce latach 2009-2012

Fig. 2. The structure of organic crops in Poland in 2009-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportów o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce. GIJHARS

W raportach GIJHARS nie są generowane dane dotyczące produkcji zwierzęcej. Wiadomo jedynie, że w strukturze branż przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego w latach 2009-2012 przetwórstwo mleka i wyrób serów wzrosło prawie dwukrotnie, a udział tej branży w 2012 r. wynosił 4,7%. Natomiast procentowy udział przetwórstwa

⁶ Również wyniki badań przeprowadzonych na podstawie danych rachunkowych certyfikowanych gospodarstw ekologicznych o różnej wielkości UR w okresie 3-letnim wskazują, że wraz ze wzrostem powierzchni następowało pogorszenie efektów produkcyjnych (Nachtman 2013)

⁷ Z raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2011-2012 wynika, że w 2012 r. zboża zajmowały 18,6% powierzchni ekologicznych użytków rolnych, uprawy sadownicze 8,9%, warzywa 1,4%, rośliny strączkowe 0,9%, ziemniaki 0,4%, a pozostałe uprawy 0,3%.

mięsa kształtował się na poziomie 7% (wzrost o 0,4 p.p. do 2009 r.). Trudno jednak ocenić, na ile jest to związane z przestawianiem gospodarstw mlecznych na ekologiczny system produkcji, a na ile wynika to z procesu koncentracji produkcji zwierzęcej. Z badań własnych wynika, że największy odsetek gospodarstw z produkcją zwierzęcą odnotowano w średnich obszarowo gospodarstwach z przedziału 10-20 ha (42%) oraz 20-50 ha (40,7%). Również wyniki badań przeprowadzonych na zlecenie MRiRW wykazały, że towarowość gospodarstw ekologicznych jest w znacznym stopniu determinowana produkcją zwierzęcą [Wyniki... 2011]. Proponowane zmiany w zakresie finansowania rolnictwa ekologicznego zakładają powiązanie wsparcia finansowego z urynkowaniem produkcji ekologicznej oraz prowadzeniem produkcji zwierzęcej⁸. Wydaje się jednak mało prawdopodobne by działania te, oraz nowe kryteria degresywności pozwoliły wyłonić gospodarstwa ekologiczne, które w wyniku tego wsparcia będą umacniać się na rynku. Konieczne jest również kreowanie rynku ekologicznych produktów żywnościowych, zwiększenie liczby zakładów przetwórczych, stworzenie sieci kanałów dystrybucji i punktów sprzedaży. Na rynku zauważalny jest niedobór krajowych produktów pochodzenia zwierzęcego, tłuszczy roślinnych, świeżych owoców i warzyw. Ubogi jest również zakres asortymentowy polskich produktów ekologicznych (dostępne są głównie produkty zbożowe, soki, przetwory owocowo-warzywne oraz produkty zielarskie) i żywności wygodnej (częściowo lub całkowicie gotowej do spożycia), co sprawia, że wielu dystrybutorów importuje żywność ekologiczną [Kuś 2010, Nowogródzka 2012].

Niska towarowość gospodarstw ekologicznych oraz brak współpracy pomiędzy producentami żywności ekologicznej to podstawowe problemy polskiego rolnictwa ekologicznego. Szansą dla gospodarstw ekologicznych jest koncentracja podaży produktów ekologicznych poprzez integrowanie się producentów w grupy producenckie. Jest to skuteczny sposób łagodzenia rynkowych następstw produkcji o małej skali i jej dużej heterogeniczności. Z badań Pawlewicza i Szamrowskiego [2012] wynika, że ponad połowa objętych badaniami rolników ekologicznych jest przekonana do współdziałania, jednak takiej współpracy nie podejmuje. W listopadzie 2013 r. wśród 1251 zarejestrowanych grup producentów rolnych zaledwie 6 dotyczyło produktów ekologicznych.

Podsumowanie

Wzrost liczby gospodarstw ekologicznych i powierzchni ekologicznych użytków rolnych w Polsce po wprowadzeniu wsparcia finansowego w ramach PR oraz charakter produkcji wyraźnie wskazują, że głównym determinantem rozwoju rolnictwa ekologicznego jest poziom wsparcia finansowego. Istnieje zatem uzasadniona obawa, że w wyniku wstrzymania dofinansowania rolnictwa ekologicznego jego skala drastycznie się zmniejszy. Wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego stosowane w ramach PR przez blisko 10 lat, nie przyczyniło się do wzrostu towarowości produkcji ekologicznej. Nie wydaje się również, żeby proponowany w ramach PROW 2014-2020 system wsparcia w sposób znaczący przyczynił się do urynkowania gospodarstw ekologicznych. Najkorzystniejszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie systemu wsparcia finansowego

⁸ Przepisy przejściowe w tej kwestii nie są spójne, zakładają jednak obowiązek sprzedaży min. 50% szacowanych zbiorów. Wcześniej rolnicy mogli zagospodarować uzyskane zbiory na cztery sposoby: sprzedaż, przekazanie do innego gospodarstwa, spożycie, kompostowanie lub przetwórstwo.

do ekologicznych płodów rolnych wprowadzanych na rynek, ale ze względu na charakter WPR jest to praktycznie niemożliwe. Dlatego należy poszukiwać rozwiązań, które pozwolą wykreować rynek produktów ekologicznych. Wzorem Niemiec, warto zadbać o lokalne rynki ekologicznych produktów (skrącanie łańcuchów żywnościowych), ale jednocześnie konkurować na rynkach światowych w branżach, które na to pozwalają.

Literatura

- Biuletyn informacyjny rolnictwa ekologicznego Europy Środkowej i Wschodniej, 26/2010. [Tryb dostępu:] http://www.ekoconnect.org/tl_files/eko/p/Infobrief/26/IB26_PL.pdf. [Data odczytu: maj 2014].
- Brodzińska K. [2010]: Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle uwarunkowań przyrodniczych i systemu wsparcia finansowego. *ZN SGGW Problemy Rolnictwa Światowego*, T. 10(XXV), s. 12-21.
- Brodzińska K. [2013]: Determinanty środowiskowe i gospodarcze wdrażania programu rolnośrodowiskowego. Rozprawy i monografie 187, Wyd. UWM w Olsztynie, s. 147.
- Facts and figures on organic agriculture in the European Union 2013. [Tryb dostępu:] Report of organic farming. European Commission http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/more-reports/pdf/organic-2013_en.pdf [Data odczytu: marzec 2014].
- Golinowska M., Kruszyński M., Janowska-Biernat J. [2013]: Tendencje w rozwoju rolnictwa ekologicznego na świecie w latach 1999-2012. *Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering*. 58(3), s. 155-161.
- Jasiulewicz A. [2012]: Motywy i bariery zakupu i konsumpcji żywności ekologicznej. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XIV, z. 5, s. 87-90.
- Kuś J. [2010]: Rolnictwo ekologiczne i perspektywy jego rozwoju. *Studia i Raporty IUNG – PIB*, z. 26: 23-36
- McLendon R. 2010. Is organic farming worth the cost? [Tryb dostępu:] <http://www.mnn.com/earth-matters/translating-uncle-sam/stories/is-organic-food-worth-the-cost-0> [Data odczytu: czerwiec 2014].
- Nachtman G. [2013]: Dochodowość gospodarstw ekologicznych a wielkość użytków rolnych. *Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, T 100, z. 1, s. 182-195.
- Nowogródzka T. [2012]: Stan i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce. *ZN SGGW Problemy Rolnictwa Światowego*, T. 12(XXVII), z. 2, s. 54-64.
- Pawlewicz A., Szamrowski P. [2012]: Rola grup producenckich w rolnictwie ekologicznym w opinii właścicieli gospodarstw ekologicznych. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. XIV, z. 5, s. 160-163.
- Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 z dnia 7 kwietnia 2014 r. MRiRW. [Tryb dostępu:] <http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020> [Data odczytu: kwiecień 2014].
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2011-2012. GIHARS [Tryb dostępu:] <http://www.ijhar-s.gov.pl> [Data odczytu: kwiecień 2014].
- Rocznik statystyczny rolnictwa 2013. [Tryb dostępu:] <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rolnictwa-2013,6,7.html> [Data odczytu: kwiecień 2014].
- Rolnictwo ekologiczne czynnikiem rozwoju lokalnego – analiza wybranych przypadków [2013]. [Tryb dostępu:] http://www.irwirpan.waw.pl/polski/IRWiR_PAN_raport_Rolnictwo_ekologiczne_czynnikiem_rozwoju_lokalnego.pdf [Data odczytu: marzec 2014].
- Runowski H. [2009]: Rolnictwo ekologiczne – rozwój czy regres? *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*, T. 96, z. 4, s. 182-193.
- The World of Organic Agriculture 2013. [Tryb dostępu:] <http://www.organic-world.net/yearbook-2013.html?&L=0> [Data odczytu: marzec 2014].
- Tyburski J., Żakowska-Biomas S. [2007]: Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Wyniki badań z zakresu rolnictwa ekologicznego w 2011 r.. [Tryb dostępu:] <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Wykaz-tematow-badawczych-i-wyniki-badan-z-zakresu-rolnictwa-ekologicznego-realizowanych-w-2011-roku> [Data odczytu: marzec 2014].
- Żelezik M. [2009]: Dlaczego rolnictwo ekologiczne? *Rocznik Świętokrzyski. Ser. B – Nauki Przyr.* 30, s. 155-166.